

również wszystkie niezbędne elementy, które służą podniesieniu wiedzy i wprowadzeniu początkującego adepta w tajniki nauki prawa prywatnego. Zwrócić można jeszcze tylko uwagę na potrzebę dodatkowego ukierunkowania na współczesne prawo cywilne, do którego prawo rzymskie powinno również wprowadzać. W konsekwencji należałoby unikać np. dwuznacznego określenia „właściwości sądu” (tabela na s. 99) czy wspomnianego „prawa rodzinnego”. *Specificatio* oznaczone w podręczniku jako „przerobienie rzeczy” (lub przeistoczenie – s. 233) to według kodeksu cywilnego „przetworzenie”. Lepiej jest z tego samego powodu posługiwać się określeniem „czyny niedozwolone” jako odpowiednikiem deliktów, zamiast mylących nieco dzisiaj „przestępstw prawa prywatnego” (por. s. 313-314; 320). Testament w cywilistyce jest rozrządzeniem, a nie „rozporządzeniem” (s. 340). Te drobne przykłady nie wpływają oczywiście na wartość merytoryczną opracowania, a mają tylko na celu dostosowanie wykładu do powszechnej terminologii.

W całości ocena podręcznika wypada w pełni pozytywnie i należy sądzić, że z takim samym przyjęciem spotyka się on u studentów.

MAREK KURYŁOWICZ (Lublin)

Deutsches Sachenrecht in polnischer Gerichtspraxis. Das BGB-Sachenrecht in der polnischen höchstrichterlichen Rechtssprechung in den Jahren 1920-1939: Tradition und europäische Perspektive. Hrsg. von Wojciech Dajczak und Hans-Georg Knothe [= Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte, Bd. 49], Duncker & Humblot, Berlin 2005, ss. 379.

Już sam tytuł oraz podtytuły dobrze określają treść i charakter całej pracy. Mieszczą się w niej zagadnienia europejskiej historii prawa, rozpatrywanej przez pryzmat obowiązywania i stosowania niemieckiego prawa rzeczowego, zawartego w BGB, na obszarze przedwojennej Polski. Obowiązywania – ponieważ niemiecki kodeks cywilny, wprowadzony od 1.1.1900 r. m.in. na terenach byłego pruskiego zaboru, następnie należących do Rzeszy Niemieckiej, zachował moc obowiązującą również po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości w 1918 r. Własne, polskie i zunifikowane prawo rzeczowe zostało wprowadzone dopiero od 1.1.1947 r. Stosowania – ponieważ omawiana książka poświęcona jest praktyce sądowej i zasięgu niemieckiego prawa rzeczowego w Polsce lat 1920-1939 ukazany został poprzez orzecznictwo sądów polskich. Dalsze obowiązywanie i stosowanie niemieckiego prawa oznaczało dla polskiej nauki teoretyczny i praktyczny problem nadania prawu niemieckiemu nowych treści w polskich już warunkach. To równoczesne funkcjonowanie wspólnego prawa prywatnego (rzeczowego) na terenie dwu różnych państw oraz stosowanie norm prawa obcego na obszarze innego suwerennego państwa stanowi – w polsko-niemieckiej perspektywie historycznej – główny wątek badawczy omawianej pracy. Wyraźne miejsce zajmuje ponadto rola wspólnej tradycji prawnej. Historycznie chodzi tu o romanistyczną tradycję europejskich systemów prawnych. Współcześnie – o perspektywę jego rozwoju i harmonizacji jako wspólnego prawa zjednoczonej Europy.

Konsekwentnie wobec powyższych założeń na książkę składają się trzy części. Pierwsza (*Romanistische Tradition – Richter – Charakteristik der Rechtssprechung*) obejmuje charakterystykę romanistycznej tradycji oraz praktyki sądowej w omawianych krajach. Druga (*Die Probleme des Sachenrechts in historisch-vergleichender Analyse*) to szczegółowa analiza wę-

złowych zagadnień prawa rzeczowego występujących w orzecznictwie sądów polskich i niemieckich stosujących BGB. Wreszcie trzecia (*Europäische Perspektive*) to podsumowanie, przeprowadzone w perspektywie kształtującego się już oraz projektowanego wspólnego prawa rzeczowego i całego prawa prywatnego na obszarze Unii Europejskiej.

W szczegółowym opisie wymienić należy poszczególne opracowania, omawiane zbiorowe dzieło jest bowiem wynikiem współpracy 12 polskich i niemieckich prawników – historyków prawa, romanistów, cywilistów i znawców tworzącego się prawa europejskiego, całość pod redakcją Wojciecha Dajczaka (UAM w Poznaniu) oraz Hansa-Georga Knothe z Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.

We wskazanej części pierwszej znalazły się teksty Władysława Rozwadowskiego o wpływach prawa rzymskiego w Polsce na przełomie XIX i XX w. (*Das Studium und der Einfluss des römischen Rechts in Polen um die Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des Sachenrechts*, s. 31-50), Martina Avenarius o pandektystycznym modelu studiów prawniczych w Sankt Petersburgu (*Das pandektistische Rechtsstudium in St. Petersburg in den letzten Jahrzehnten der Zarenherrschaft*, s. 51-76), Andrzeja Gulczyńskiego o kadrcie sądowniczej polskiego Sądu Najwyższego w badanym okresie (*Die für die Anwendung des deutschen Privatrechts zuständigen Mitglieder des polnischen Obersten Gerichtshofes zwischen 1920 und 1939*, s. 77-102), Wojciecha Dajczaka o węzłowych punktach polskiego orzecznictwa lat 1920-1939 w zakresie niemieckiego (BGB) prawa rzeczowego (*Die Schwerpunkte der polnischen Rechtssprechung zum BGB-Sachenrecht in den Jahren 1920-1939*, s. 103-134), Hansa-Georga Knothe o podobieństwach i rozbieżnościach w orzecznictwie polskich i niemieckich sądów w omawianym zakresie (*Die polnische Rechtssprechung zum Sachenrecht des Bürgerlichen Gesetzbuch im Lichte der deutschen Praxis von 1900-1939: Gemeinsamkeiten und Unterschiede*, s. 135-190) i ponownie Wojciecha Dajczaka z rozważaniami na temat wykorzystywania w polskiej praktyce orzeczniczej doświadczeń sądów niemieckich oraz tradycji romanistycznej (*Die deutschen Erfahrungen und die romanistische Tradition als Argumente in der polnischen Rechtssprechung zum BGB-Sachenrecht*, s. 191-209).

Nie wchodząc z braku miejsca w szczególówce omówienie tych wnikliwych i starannych studiów, zauważyć należy kilka tendencji. Tradycja romanistyczna ujęta została w szerszej historycznej perspektywie wpływów prawa rzymskiego w Polsce, która nie recypowała w swoim czasie prawa rzymskiego, a weszła w jego „zaczarowany krąg” (A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998) poprzez prawa innych państw europejskich, m.in. właśnie prawo niemieckie. Istotne znaczenie w tej sytuacji miał też pandektystyczny profil prawniczego wykształcenia na uniwersytetach w Krakowie, Lwowie i Sankt Petersburgu, gdzie studiowali sędziowie orzekający później w analizowanych w książce sądach. Tradycja romanistyczna ukazana została również od strony praktycznej, a mianowicie poprzez wykorzystywanie rzymskiej myśli prawniczej jako argumentu w polskim orzecznictwie sądowym z uwzględnieniem doświadczeń niemieckich w tym zakresie.

Drugi główny wątek części pierwszej to właśnie praktyka sądowa. Źródłem do badań stało się tu orzecznictwo polskiego Sądu Najwyższego i częściowo sądów apelacyjnych z lat 1920-1939 oraz niemieckiego Sądu Rzeszy (Reichsgericht) i niektórych sądów niższych z lat 1900-1939. Obok więc ocen nowej polskiej praktyki orzeczniczej równolegle prowadzony jest wątek niemieckiej praktyki sądowej w zakresie prawa rzeczowego. Przy oczywistych podobieństwach, narosłych przez lata działalności sądów niemieckich, ujawniają się jednak konieczne różnice w praktyce sądów w okresie niepodległej już Polski.

Dodatkowo uwzględnione zostały teksty źródłowe prawa rzymskiego i opracowania pandektystyczne. Wykorzystywane są one dla ustalenia wpływów prawa rzymskiego oraz określenia wskazanej tradycji romanistycznej, leżącej u podstaw europejskiego prawa prywatnego.

Główne kierunki polskiego orzecznictwa na tle praktyki sądów niemieckich, określone już ramowo w części pierwszej, stanowią przedmiot szczegółowych i analitycznych studiów w ob-

szerzej części drugiej. Wyznaczają je podstawowe pojęcia i konstrukcje prawa rzeczowego. Modelowe ujęcie sprowadza się do rozważenia kwestii kontynuacji tradycji prawnej oraz dodatkowo uchwycenia tych instytucji, które znalazły się w BGB poza rzymskimi i pandektystycznymi wpływami. W treści poszczególnych opracowań zawierają się – w zwięzłym tu tylko przeglądzie – zagadnienia pojmowania posiadania w kategoriach władztwa faktycznego i prawnego (Fabian Klinck, *Der Besitz zwischen Recht und Faktum in der polnischen und frühen deutschen Rechtssprechung zum BGB*, s. 213-234), zobowiązujących i rzeczowych skutków umowy sprzedaży nieruchomości (Wojciech Dajczak, *Das Trennungs- und Abstraktionsprinzip. Die Zweifel polnischer Richter bezüglich des Grundstückskaufs im Vergleich mit der romanistischen Diskussion über den dinglichen Vertrag*, s. 235-260), nadużycia prawa w obszarze prawa rzeczowego (Franciszek Longchamps de Bérier, *Rechtsmissbrauch in der polnischen Rechtssprechung zum BGB-Sachenrecht aus der Perspektive der römisch-rechtlichen Tradition*, s. 261-290), prawa pierwokupu z prawnorzecowego punktu widzenia (Christian Baldus, *Das dingliche Vorkaufsrecht in der polnischen Rechtssprechung zum BGB*, s. 291-306), przewłaszczenia na zabezpieczenie (Michael Borsch, *Die Sicherungsübereignung in der polnischen Rechtssprechung zum BGB-Sachenrecht vor dem Hintergrund der Rechtssprechung des Reichsgerichts*, s. 307-320), a także konstrukcji i stosowania ograniczonych praw rzeczowych w funkcji zabezpieczenia kredytów na nieruchomości (Marc Liebmann i Jochen Korsch, *Die dinglichen Rechte des BGB als Mittel der Kreditsicherung am Grundvermögen in der polnischen und deutschen Rechtssprechung*, s. 321-338).

Kontynuowane są wątki z poprzedniej części, m.in. odniesienia do tradycji romanistycznej oraz do pandektystyki, widoczne w dyskusjach doktryny i praktyki nad stosowaniem niemieckiego prawa rzeczowego, a także jako argumenty wykorzystywane do uzasadniania wydanych orzeczeń. Wskazówkami są m.in. zaczerpnięte z prawa rzymskiego i niekiedy uogólnione poza pierwotny zakres łacińskie paremie prawnicze. Zauważyć ponadto trzeba, że zamieszczone w tej części opracowania stanowią godny uwagi i polecenia przykład wzorcowego zastosowania metody prawnoporównawczej.

Najkrótsza część trzecia obejmuje jedno opracowanie, stanowiące krótki przegląd dotychczas już wypracowanych oraz wymagających jeszcze ustaleń założeń wspólnego prawa rzeczowego w zjednoczonej Europie (Martin Schmidt-Kessel, *Sachenrecht im Gemeinschaftsprivatrecht: Gemeinschaftssachenrecht – eine Skizze*, s. 341-369).

Praca powstała w ramach finansowanego przez Fundację Volkswagena (Volkswagen-Stiftung) programu badawczego pod tytułem *Jedność w różnorodności? Podstawy i założenia rozszerzonej Europy (Einheit in der Vielfalt? Grundlagen und Voraussetzungen eines erweiterten Europa)*. Konstrukcja programu opiera się na spostrzeżeniu, że od chwili poszerzenia Unii Europejskiej powstały nowe możliwości naukowej komunikacji między państwami UE, zwłaszcza z nowymi członkami. Tu właśnie powstaje pytanie, postawione w omawianych tekstach, jak dalece rozważania historycznoprawne mogą przyczynić się do rozwoju takiej komunikacji oraz wpłynąć na wytworzenie i utrwalenie europejskich zasad prawa prywatnego. Wydawcy i autorzy pokazują ten problem nie tyle w skali teoretycznej, ile właśnie poprzez konkretne przykłady z praktyki i orzecznictwa sądowego.

Ujawnia się tu kolejny aspekt – znaczenia prawa w kształtowaniu oblicza wspólnej Europy. Paradygmatem jest tu kultura prawna Rzymu, do której Europa stale odwołuje się na różnych etapach historycznego rozwoju, chociaż w różny sposób i z różnych motywów – dotyczy to także obecnej fazy nowej integracji. Z teoretycznego i historycznego punktu widzenia jest jednakże oczywiste, że prawo, chociaż działa w rozmaitych i złożonych rzeczywistościach, dąży do jedności, bez której traci swoją funkcję. Taka sytuacja – określenia i utrzymania jedności prawa w zmienionych warunkach – wytworzyła się właśnie w Polsce po 1918 r., gdy na części terytorium państwa polskiego obowiązywało nadal prawo niemieckie (BGB), stosowane odąd również przez prawników (zwłaszcza sędziów), niewywodzących się z kręgu prakty-

ki prawa niemieckiego. Pojawia się dalsze pytanie o czynniki (ekonomiczne, społeczne, polityczne, ale także intelektualne) wspierające utrzymanie jednolitej wykładni obowiązującej ustawy i jednolitej praktyki prawnej. Tu może ujawnić się znaczenie europejskiej tradycji prawnej i to pytanie przewija się w treści zawartych w książce opracowań.

Przeprowadzone badania pokazały, że różnice między niemiecką a polską praktyką sądów stosujących BGB w zakresie prawa rzeczowego były niewielkie. Mimo więc politycznej odmienności utrzymana została prawnicza jedność. Przyczyn takiego stanu upatrują autorzy m.in. w twórczych zdolnościach interpretacyjnych polskich sędziów, wykształconych w rzymskiej tradycji prawnej. Od strony funkcjonowania prawa sprzyjające warunki stwarzała utrzymana w polskim systemie spora autonomia prawa prywatnego.

Wydaje się, że brak wyraźnych różnic w niemieckiej i polskiej praktyce sądowej stosowania prawa rzeczowego potwierdza również tezę o postrzeganiu Europy jako prawnej jedności, w czym swoją znaczącą rolę spełniła tradycja prawa rzymskiego. Stanowi to istotny przyczynek do dyskusji nad rozwojem wspólnego prawa prywatnego w zjednoczonej Europie. Potwierdza się ponadto możliwość owocnych oddziaływań tradycji romanistycznej, rozpatrywanej również poprzez analizę wpływów pandektystycznych. Dzięki temu rozwój prawa europejskiego może być rozpatrywany jako wynik historycznie uzasadnionej kontynuacji. Ukazanie tej linii rozwoju powinno też, zdaniem autorów, stanowić trwały element europejskiego wykształcenia prawniczego.

Wnioski ukazane zostały w obrębie stosunków prawnorzeczowych, które najwyraźniej wymagają stabilności jako prawne podstawy stosunków ekonomicznych i gospodarczego rozwoju. Czy osiągnięte wyniki dają się odnieść do innych działów prawa, czy pozostają specyfiką prawa rzeczowego? To wymaga dalszych badań – wskazuje się tu na prawo spadkowe jako równie obiecujący obszar badawczy w szerokiej skali europejskiej. Można zatem mieć nadzieję, że inspirujące badania zaprezentowane w omawianej książce będą kontynuowane.

MAREK KURYŁOWICZ (Lublin)

Marian Kallas, *Historia ustroju Polski*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2005, ss. 464.

W latach 90. XX w. liczba podręczników akademickich z zakresu historii ustroju i administracji gwałtownie wzrosła, a w początkach XXI w. przeżywa prawdziwy rozkwit. Kilka z nich ukazało się w ramach renomowanych i uznanych wydawnictw ogólnopolskich, większość jednak napisana została i wydana w poszczególnych ośrodkach akademickich, przeważnie na potrzeby studiującej tam młodzieży, która od kilkunastu lat masowo oblega Wydziały Prawa i Administracji. Z perspektywy minionego okresu można zauważyć, iż sytuacja ta ma zarówno dobre, jak i złe strony. Te pierwsze zdecydowanie przeważają. Zwrócić zaś przede wszystkim należy wśród nich uwagę na zastosowanie przez autorów nowych metod badawczych i ujęć ogromnego nieraz materiału. Widać to zwłaszcza wśród podręczników do historii powszechnej ustroju i prawa, ale też i na gruncie rodzimym. Sukcesem jest tutaj nade wszystko odejście od powielanego przez dziesiątki lat standardu opisywania historii poszczególnych państw, w dodatku kilku wybranych (Niemcy, Francja, Rosja, Anglia, USA), na rzecz ujęcia kompleksowego i porównawczego w skali niekiedy światowej. Obok układu treści, pozytywnie należy się też odnieść do zmiany nazw podręczników (oddzielenie historii ustroju od historii prawa),